

Kitap İncelemesi

Zaman ve Uzam Kültürü

İpek KAYA

Ar. Gör.

Kocaeli Üniversitesi

İletişim Fakültesi

Reklamcılık Bölümü

ipek.kaya@kocaeli.edu.tr

ORCID: 0000-0001-6473-4036

Zaman ve Uzam Kültürü.

Stephen KERN.

(Çev.: Ali Selman), İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, 463 sayfa.

19. ve 20. yüzyılda modern Avrupa'nın kültürel ve entelektüel tarihiyle ilgili çalışmalar yapan Stephen Kern, "Zaman ve Uzam Kültürü" (Culture of Time and Space) adlı kitabında 1880 ile 1918 tarihleri arasında teknoloji ve kültürde bir dizi yeniliğin zaman ve uzam düşüncesindeki deneyimlere nasıl yansıdığına odaklanmaktadır. David Harvey "Postmodernliğin Durumu" kitabında "Zaman-Mekân Sıkışması ve Modernizm" bölümünde sıklıkla bu çalışmadan bahseder. Harvey'e göre bu çalışma zaman ve mekân sıkışmasının hızla geliştiği evreni, modernizmin mekân ve zaman deneyimlerini nasıl dönüştürdüğünü anlamak açısından önemli bilgiler sunmaktadır (1997: 299). Kitap 11 bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm olan "Zamanın Doğası"nda, zamanın bir doğasının olup olmadığı sorgulanmaktadır. Zaman homojen bir yapıya mı sahiptir, heterojen mi? Bu bölümde zamanın paradoksal, akışkan, geriye dönülebilir ya da dönülemez olması tartışılmakta, 14. yüzyılda mekânin keşfi, 19. yüzyıla gelindiğinde standart zamanın tanımlanması gibi gelişmelerin kültürel alanı nasıl dönüştürdüğü üzerinde durulmaktadır. Kern'e göre bu dönemde zaman konusunda ortaya çıkan bilimsel yenilikler (Greenwich'in sıfır meridyen noktası seçilmesi, zamanın 24 saate bölünmesi gibi) özel zamanın heterojen yapısıyla kamusal alanın homojenliği arasında bir çatışma yaratmıştır. Yazar yaşanan bu dönüşümlerin edebiyata nasıl yansıdığını Marcel Proust'un Swanların Tarafı, Kafka'nın Dönüşüm romanı gibi önemli edebiyat metinleri üzerinden değerlendirmiştir. Yazar zamanın akışkanlığını yalnızca edebiyat üzerinden incelememiş, aynı zamanda resim sanatında da ne tür dönüşümler yaşandığını örnekler üzerinden ortaya koymuştur. Yazar'a göre yaşanan gelişmelerle beraber sanatçılar artık doğrusal zamandan uzaklaşmaya

başlamıştır. Tek tip kamusal zamanın kültürel hayata etkilerini, insanların bu sürece alışmasının sancılarını bu bölümdeki tartışmalarda görmek mümkündür. Kern giderek sekülerleşen bir dünyada yüzünü geçmişe çevirir ve kitabın ikinci bölümü olan ‘Geçmiş’ te tarih duygusunun yavaş yavaş oluşmaya başladığından bahseder. 1877’de Edison’un fonografıyı keşfi kameranın formlarla sesi aynı anda kaydedebilmesini sağlamış ve bu gelişme öncelikle sinemada bir geçmiş yaratmaya olanak tanımıştır. Fonografi ve sinema kamerası geçmişin muhafazası için tarihsel anlamda benzersiz bir teknoloji sunmuştur (2013: 113). Bu yenilik hem sinemada hem de edebiyatta geri dönülebilir bir yer oluşturmaya başlamıştır. Kern, çalışmasında bu dönüşümü tarihsel bağlamda değerlendirmektedir. Kern’e göre tarihsel geçmişten bireysel geçmişe doğru bir kaymanın yaşanması geçmiş üzerine düşünmeyi bir kez daha önemli kılmaktadır; çünkü tek tip kamusal zamanın büyük ölçekli kolektif gücüne ancak bu şekilde karşı koymak mümkün görünmektedir.

Şimdi’nin tartışıldığı 3. bölümde yazar, 14 Nisan 1912’de Titanic’in batmasından ve bu olayda telsiz sayesinde yardım çağrılarının Antartika’nın tüm enlem ve boylamında yankılandığından bahsetmektedir. Kern telgraf ve telefon gibi yeniliklerin çeşitli ülkedeki halkları bir duyguda buluşturmasını, bu eş zamanlı deneyimin sinemayı nasıl etkilediğini örnek filmler üzerinden açıklamaktadır. Bu yeniliklerle birlikte yönetmenler, seyircinin film izlerken bir yerden başka bir yere aniden gidebilmesini perdeye aktarmayı hayal etmeye başlamışlardır. Eş zamanlı anlatım yalnızca sinemada değil edebiyatta da etkili olmuş, *Madam Bovary* (1857), *Ulysses* (1922) gibi anlatıları etkilemiştir. Gelecek bölümünde, geleceğin şimdide kurguladığına vurgu yapan Kern’e göre geleceğin geçmişle bir bağı oluşmaktadır. Kern 1913 yılında Detroit’te, Ford’un Highland Park fabrikasında üretim bandının kullanılmasıyla gelecek ile ilgili belirsizliğin de ortadan kalktığını iddia etmektedir. Üretim bandının ileriye dönük her aşaması bilinmektedir, yani gelecekle ilgili belirsizlik yoktur. Modern toplumlarda zaman ve uzamı kontrol etmek istemenin nedenlerinin arandığı ‘Hız’ bölümünde hayatın akışının hızlandığından bahsedilmektedir. Çünkü modern toplumlarda zaman kavramının temel karakteristik yapısı ilerleme üzerine kuruludur. Bu dönemde cep saatlerindeki üretim oldukça artmıştır. Yazar’a göre insanlar hızlanan yaşama uyum sağlayabilmek için yanlarında taşıyabilecekleri saatler satın almaya başlamıştır. Şehir hayatında hızı temsil eden bisiklet, araba, elektrikli tramvay gibi araçlar insan zihninde hızın bir metafora dönüşmesini kolaylaştırmıştır.

Yazar ilk bölümlerde zamanın doğasını sorguladıktan ve zamanın geçirdiği dönüşümden bahsettikten sonra 6. bölümde uzamın doğasını sorgulamaktadır. Bu bölümde uzamın doğasının homojen değil heterojen olduğuna yönelik yeni düşünceler ileri sürüldüğünden ve bu yeni düşüncelerin bilimsel dayanaklarından bahsedilmektedir. Einstein’ın birbirine göre hareket halinde olan sonsuz sayıda uzamın varlığı olduğu, Durkheim’in uzamın sosyal göreceliliği ve heterojenliği tezi dönemin uzam

algısını etkilemiştir. Kern'e göre uzam iki anlamda heterojendi: Toplumdan topluma değişiyordu ve aynı zamanda toplum içerisinde de farklı bölgelere göre değişiyordu. Bu dönemde farklı kültürlerde birbirine benzemeyen uzam ve zaman anlayışı vardır. Resim sanatındaki uzam tasvirlerinde bunu görmek mümkündür. Kern'e göre 20. yüzyılda egemen olan perspektif, uzamın resme aktarılmasında önemlidir. Uzama dair yeni görüşlerin Kübistleri ve İzlenimcileri nasıl etkilediği bu bölümde örnek eserler üzerinden tartışılmıştır.

Kern 7. bölümde öncelikle zamanın akış yönünün nasıl değiştiğinden bahseder. Newton'un zaman teorisine göre, zaman mutlak çizgisel bir gelişim gösterir. 1905 yılında Einstein "Genel Görelilik Teorisiyle" evrenin farklı noktalarında zaman akışının göreceli olduğunu ortaya koymuştur. Görelilik Teorisiyle birlikte nesnelerin genişlik, yükseklik, derinlik gibi fiziksel özelliklerine dördüncü boyut olan zaman eklenmiştir. Bu teoriye göre "dururken izlendiğinde küre biçiminde olan bir cisim hareket halindeyken izlendiğinde giderek oval bir görünüme bürünmektedir" (2013: 275). 1986 yılında Edison'un floroskopu keşfetmesiyle insan vücudunun içini izlemenin mümkün hale gelmesi, nesnelerin fiziksel özelliklerine eklenen zaman boyutu biçimi de etkilemiştir. Örneğin mimaride iç mekân ve dış mekânın iç içe geçmesini sağlayan çelik sayesinde Eiffel Kulesi örneğinde olduğu gibi bina kabukları açılmaya başlamıştır. Cam, elektrik ışıklandırması gibi teknolojiler mimaride bir dönüşüm yaratmıştı. Mimaride yaşanan bu dönüşümler "mahremiyet" sorununu ortaya çıkarmıştır. Örneğin mikrofونun icadı odadaki konuşmaların dışardan dinlenmesini mümkün kılmıştır. "1880'lerde selüloit film ve sabit odaklı objektifin Kodak tarafından geliştirilmesiyle, amatörler ve gazeteciler stüdyo dışında, her yerde insanlardan izin almadan gizlice fotoğraf çekmeye başladılar" (2013: 279). David Vincent mahremiyetin tarihini anlattığı "Mahremiyet" (2017) kitabında 1800-1900 yılları arasında, gizlice fotoğraf çekme olanaklarının arttığı bu dönemde mahremiyeti gizli tutmaktan elde edilebilecek bir gelirin ortaya çıktığına vurgu yapar (2017: 122). Vincent yine bu dönemde yalnız kalma hakkının tartışılmaya başlandığını ve hukuksal düzenlemeler yapıldığını belirtir. Çünkü hem Kern'e hem de Vincent'e göre ilerleyen uygarlığın gürültüsünden ve hızından uzaklaşılacak özel bir alana artık her zamandan daha fazla ihtiyaç vardır.

Kitabın 8. bölümünde, dünyanın giderek büzüldüğünden ve küçüldüğünden bahsedilmektedir. Kern bu bölümde seyahat ile ilgili gelişmelere odaklanıyor. Dünya standart saatinin zaman çizelgelerini kolaylaştırması, telefon ve telsizin keşfi ile dünyayı gemiyle dolaşma süresi giderek kısalmış, demiryollarının, elektronik iletişimin gelişmesi dünya ölçeğinde pazarların yaratılmasını hızlandırmıştır. Demiryolları yalnızca taşıdığı mal hacmi bakımından önemli değildir, aynı zamanda hareketi hızlandırdığı için dünyayı boyut olarak da yapılandırdığı için önemlidir. Kern'e göre "dağlar, göller, okyanus artık eskiden olduğu kadar uzak değildi; bisiklet, otomobil ve elektrikli tren

mesafeleri kısaltmış ve dünyaya yeni bir uzamsallık kazandırmıştı” (2013: 321). Bu gelişmeler edebi metinlerde zihinler arasında yapılan hızlı seyahatlere dönüşüyordu. Örneğin Proust ve Joyce örneğinde olduğu gibi zaman artık doğrusal değildi, duyguların gücüne bağlıydı. Bu değişimler sinemada da mesafe anlayışına ayrıntı çekim ve hızlı geçiş gibi iki özgün katkıda bulunmuştu. Ayrıntı çekimi bir yakınlık duygusu yaratırken, hızlı geçiş uzayan zaman duygusu yaratıyordu. Yazar teknolojinin kültürel ürünler aracılığıyla yarattığı yeni görme biçimlerini, yeni mesafe anlayışına dair gözlemlerini bu bölümde sunmaktadır.

Yön bölümüne geldiğimizde yazar I. Dünya Savaşı yaklaşırken ittifakların oluşmasından, bu ittifakların coğrafi bölgede nasıl bir yer kapladığından bahsediyor. Harvey’e göre bu savaşta dünyanın mekânları sahiplerinden koparılmış, eskiden taşıdıkları anlamlardan yoksun bırakılmıştır. Bu süreçte dünyanın mekânları üzerindeki hâkimiyet haritası tanınmayacak şekilde dönüşmüştür (1997: 298). Genişleme ve uzamı denetleme arzusu 9. bölümün temel tartışma konusu. Bu bölümde uçağın insan bilincine etkisine odaklanılmaktadır. Yazar’a göre uçmak nesnelere yeni bir bakış getirmiş ve fütüristlere ilham kaynağı olmuştur. Artık nesnelere yukarıdan aşağıya küçülmüş olarak bakılmaktadır. 20. yüzyıl artık 19. yüzyılla aynı değildir. Bu bölümde mekân üzerinde hâkimiyet kurmanın askeri, ekonomik, politik nedenleri ulaşım ve iletişim teknolojileri bağlamında tartışılmaktadır.

“Temmuz Krizinin Zamansallığı” bölümünde Kern 1914 dönemini uygarlıkların yükseldiği, iktidarların “telgraf, telefon, görüşmeleri, yazışmalar ve basın bültenlerinin rüzgârı ile oluşan yoğun koşuşturmada” yönlerini kaybettiği bir dönem olduğunu vurguluyor. Temmuz 1914’ünde Avusturya-Macaristan Krallığı’nın varisi Arşidük Francis Ferdinand’ın suikasta uğramasıyla Birinci Dünya Savaşı başlamıştır. Bu haberin uluslararası anlamda liderler arasında hızla yayılmasını hızlı telgraf iletişimi mümkün kılmıştır. Okura ulaşabilen gazeteler halkın bu yeni başlayan savaşa bakışlarını doğrudan etkilemiştir. Kern’e göre sinemanın siyaset üzerindeki önemine olan ilgi de bu dönemde artmıştır. Kitle iletişimi teknolojisindeki dönüşümler, siyasal ve diplomatik meselelerde halkın tepkisinin hızla ölçülmesine olanak sağlamıştır. Bu bölümde ağırlıklı olarak diplomaside hızı mümkün kılan teknolojik gelişmelerin savaşa nasıl yön verdiği tartışılmıştır.

Son bölüm olan “Kübist Savaş” bölümünde Kern 1914-1918 arasında yaşanan Birinci Dünya Savaşının Kübist bir savaş olup olmadığını soruyor. Bu savaş zamansal ve uzamsal dönüşümlerin anlaşılması açısından önemliydi; çünkü savaş homojen zamanı dayatmıştı. 1914’te, Kern’in ifadesiyle “herkesin tam zamanında doğru yerde olması gereken bir savaş” planı vardı. Askerlere dağıtılan, milyonlarca insanları aynı zamanda bir araya getiren saatler savaş için çok önemliydi.

Kern'e göre "savaş öncesi şimdi anlayışını farklı kılan özelliklerden biri, geçmişle gelecek arasındaki 'kabul edilebilir' zamansal mesafenin genişleyerek, geçmiş ve geleceği de kısmen içerecek bir aralığa yayılmasıydı" (2013: 423). Bu savaşın Kübist savaş olarak adlandırılmasındaki en önemli neden nesne ve uzamın birbirinden iki ayrı varlıklar olduğuna dair eski anlayışın geride bırakılmasaydı. Picasso'nun Guernica (1937) tablosu sanatın ve savaşın birbirine yaklaştığı, gökyüzünden gelen bir savaşın betimlenmesiydi.

Harvey'e göre (1997: 299) bu çalışma zaman ve mekân sıkışmasının hızla geliştiği evreni, modernizmin mekân ve zaman deneyimlerini nasıl dönüştürdüğünü anlamak açısından önemli bilgiler sunmaktadır. Kern, bu çalışmada kültürel gelişmelerin bağımsızlığını korumaya çalışsa da aslında kültürel gelişmelerin sınıf yapısı, diplomasi, savaş taktikleri gibi olgulardan etkilenecek yeni bir zaman ve mekân deneyimi yarattığını, bunların da edebiyat, felsefe, bilim ve sanatta temelde birbirine benzer yeni deneyimleri ortaya koyduğunu savunur.

Kaynakça

Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin Durumu*. (S. Savran, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Kern, S. (2013). *Zaman ve Uzam Kültürü*. (A. Selman, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Vincent, D. (2017). *MAHREMİYET*. (D. C. Başaraner, Çev.) Ankara: Epos Yayınları.